

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Науковий журнал

Виходить 40 разів на рік

Заснований у березні 1997 року

№ 1 (294). 2014

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009**

Матеріали «Вісника» присвячені актуальним проблемам соціально-педагогічної роботи, професійної підготовки спеціалістів соціальної сфери. У публікаціях досліджуються аспекти соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення, зокрема: соціально-педагогічна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, людьми похилого віку, підлітками, схильними до адиктивної поведінки; спрямованої на виявлення та розвиток обдарованості дитини; взаємодію фахівців з дитячими, молодіжними та громадськими організаціями; формування професіоналізму спеціалістів соціальної сфери, аналізується міжнародний і вітчизняний досвід соціально-педагогічної діяльності.

Наукові статті збірника рекомендовані викладачам вищої школи, аспірантам, студентам, соціальним працівникам, а також усім, хто цікавиться соціально-педагогічною проблематикою.

Постановою президії ВАК України від 10.02.2010 р. № 1-05/1 (Бюлетень ВАК України, 2010. – №3) журнал включено до переліку наукових фахових видань зі спеціальності «Педагогічні науки».

Випуск № 1 (294) наукового журналу Вісник Черкаського університету, серія педагогічні науки рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 6 від 27.03.2014 року).

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського) та Реферативним журналом Всеросійського інституту наукової і технічної інформації РАН (ВІНТИ РАН).

Головна редакційна колегія:

Кузьмінський А.І. чл.-кор. НАПН України, д.пед.н., проф. (головний редактор); *Босчко Ф.Ф.* чл.-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); *Тарасенкова Н.А.* д.пед.н., проф. (заступник головного редактора); *Луценко Гр.В.* к.ф.-м.н., доц. (відповідальний секретар); *Архитова С.П.* к.пед.н., проф.; *Біда О.А.* д.пед.н., проф.; *Головня Б.П.* д.т.н., доц.; *Гусак А.М.* д.ф.-м.н., проф.; *Драч О.О.* д.і.н., проф.; *Жаботинська С.А.* д.філол.н., проф.; *Кукурудза І.І.* д.е.н., проф.; *Лизогуб В.С.* д.б.н., проф.; *Марченко О.В.* д.філос.н., проф.; *Мігус І.П.* д.е.н., доц.; *Мінаєв Б.П.* д.х.н., проф.; *Перехрест О.Г.* д.і.н., проф.; *Поліщук В.Т.* д.філол.н., проф.; *Савченко О.П.* д.пед.н., проф.; *Селіванова О.О.* д.філол.н., проф.; *Чабан А.Ю.* д.і.н., проф.; *Шпак В.П.* д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Тарасенкова Н.А., д.пед.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Методика навчання»); *Сердюк З.О.*, к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Методика навчання»); *Шпак В.П.*, д.пед.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Управління освітою»); *Михальчук О.О.*, к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Теорія та історія педагогіки»); *Касярум Н.В.*, к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Теорія та історія педагогіки»); *Архитова С.П.*, к.пед.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Соціальна педагогіка»); *Майборода Г.Я.*, к.пед.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Соціальна педагогіка»); *Бурда М.І.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Градовський А.В.*, д.пед.н., проф.; *Десятов Т.М.*, д.пед.н., проф.; *Євтух М.Б.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Капська А.Й.*, д.пед.н., проф.; *Крилова Т.В.*, д.пед.н., проф.; *Кондрашова Л.В.*, д.пед.н., проф.; *Малова І.Є.*, д.пед.н., проф. (Росія); *Мельников О.І.*, д.пед.н., проф. (Білорусь); *Мілушев В.Б.*, доктор, проф. (Болгарія); *Ничкало Н.Г.*, д.пед.н., проф., академік НАПН України; *Расцьотіна С.О.*, д.пед.н., проф. (Росія); *Савченко О.П.*, д.пед.н., проф.; *Семеріков С.О.*, д.пед.н., проф.; *Скафа О.І.*, д.пед.н., проф.; *Симоненко Т.В.*, д.пед.н., проф.; *Акуленко І.А.*, д.пед.н., доц.; *Грабовий А.К.*, к.пед.н., доц.; *Гриценко В.Г.*, к.пед.н., доц.; *Демченко О.Г.*, к.ф.-м.н., доц.; *Король В.М.*, к.пед.н., проф.

За зміст публікації відповідальність несуть автори.

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра загальної педагогіки і соціології. Тел. (0472) 33-10-96

МЕРЕЖА НАРОДНИХ ДОМІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОНБАСУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На основі вивчення загально-земських і дореволюційних матеріалів розглянуто вплив мережі народних домів у губерніях на вирішення проблем грамотності та освіти Донбасу. Для більшості селян народна школа раніше була єдиним місцем, де вони могли навчитися грамоті. Ідея народних домів зародилася у царському уряді з думки: давати народу «розумні розваги і привчати до грамоти». З введенням винної монополії інтерес до народних домів збільшився, і організація їх довіряється осередкам «включання про народну тверезість». Створення мережі народних домів допомогло долучитися до читання книг у бібліотеках-читальнях, розширити свої знання в культурно-просвітницьких заходах. Народні дома розумілися як спосіб доповнення освіти і культури селян, ремісників і робітників, які раніше не мали можливості навчатися чи забули здатність до грамоти. Поява теоретичної бази для народної освіти нерозривно пов'язана з появою і розвитком народних домів і бібліотек.

Ключові слова: народні дома, народна школа, позашкільна освіта.

Постановка проблеми. Процес соціалізації не завершується по досягненні людиною якого-небудь певного віку, він є безперервним. Тому в усі історичні періоди суспільством на освіту покладалися найважливіші соціально-педагогічні функції. Сучасна освітня система чутливо реагує на потреби населення у знанні, інформації, освіті й розвитку, розширюючи освітні можливості навчальних закладів та установ, довершуючи зміст і методи навчання і виховання.

Ми маємо приклад історичного розвитку народних домів та їх вплив на розвиток початкової освіти та на збагачення рівня соціального розвитку у межах освітніх потреб. На підтвердження цього факту можна навести такі соціологічні та історичні факти. У період Жовтневої революції (1917–1920) були внесені кардинальні зміни в усі галузі життя, у тому числі й у сферу освіти, де напередодні був відзначений пік активності та підвищення зацікавленості народу у саморозвитку та збагаченні самоосвіти. У той період організовувалися різноманітні форми дозвілля (гуртки самодіяльності, творчі вечори, бібліотечні читання, театральні постанови), додатково всі ці заходи сприяли піднесенню національного духу та самовизначенню.

На цьому благодатному ґрунті формувалася нова науково-методична база позашкільної освіти. Багато передових педагогів з ентузіазмом взялися за серйозні наукові дослідження та спостереження. В ході цих спостережень було виявлено, що людина, яка займається розвитком своєї самоосвіти, індивідуальних здібностей та внесенням своїх творчих талантів у маси, не сприймалася оточенням, а часто ізолювалася від свого оточення, тому така людина найчастіше залишалася «самородком», що не сприяло її сприйманню в безпосередньому оточенні [10].

Після приходу більшовиків до влади позашкільна освіта поряд із дошкільним вихованням була включена до загальної системи народної освіти. Активні заходи у даній галузі свідчили про важливість освітньо-виховної сфери для нової влади. Вже в листопаді 1917 р. у Народному комісаріаті освіти було створено спеціальний відділ позашкільної освіти, головним завданням якого було розширення культурно-освітньої роботи та підвищення грамотності населення. З 1917 р. по 1921 р. були створені усі умови для розвитку та розбудови мережі народних домів [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позашкільна освіта стала предметом як історичного, так і історико-педагогічного аналізу. Перші історичні роботи з даної проблеми з'явилися в 90-х роках ХІХ ст. Створенню перших недільних шкіл, аналізу роботи в даних закладах, ролі громадських і державних структур у розвитку народної освіти, а також обставинах їх закриття в 1862 році були присвячені дослідження

В. П. Вахтерова, Дм. Вольфсона, П. Ф. Каптерева, М. Лемке. Спроба створення цілісної картини розвитку освіти дорослих у недільних школах середини XIX – кінця XIX ст., а саме – динаміка створення недільних шкіл; роль урядової, приватної і громадської ініціативи в організації шкіл; пошук шляхів освітньої роботи з дорослими – була зроблена в роботах Я. В. Абрамова, В. П. Вахтерова, Дм. Вольфсона [2]. Значення позашкільної освіти, зміст принципів її побудови, різноманітність форм, розвиток і трансформація її ідей була предметом досліджень І. А. Звягінцева, М. М. Мединського, С. О. Серополко, В. І. Чарполуського [11].

Не зважаючи на аналіз різних аспектів позашкільної освіти, відсутні дослідження, в яких би були цілісно представлені процеси розвитку шкіл у дореволюційній Росії. У цій роботі проаналізована динаміка розвитку народних домів та їх впливу на підвищення саморозвитку населення, показана роль недільних шкіл та народних домів у навчанні дорослих на початку XX ст. Актуальність дослідження визначається доцільністю історичного переосмислення політики уряду дореволюційної Росії у галузі освіти з позицій соціальної історії. У цьому сенсі інтерес до історії педагогіки і школи як соціального інституту продиктований зростанням ролі освіти у створенні мережі народних домів, необхідністю відновлення культурних та моральних традицій у сучасний період, підвищення загальної і функціональної грамотності населення.

Мета статті – схарактеризувати розвиток народних домів як одного з елементів системи освіти, що сприяли підвищенню рівня освіти населення у даному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Початкова школа в XIX – на початку XX ст. знаходилася в тісних зв'язках з культурними, соціально-економічними та суспільно-політичними процесами, що були невідірваними від розвитку країни. У державних реформах цього періоду особливе місце відводилося проведенню реформування системи освіти, спрямованого на створення у країні системи нових навчальних закладів та залучення сільського населення до освіти. Централізовані будинки дозволяли як найкраще сприяли цьому [6]. Для більшості селян народна школа була єдиним місцем, де вони могли навчитися грамоті, долучитися до читання книг у «хатах-читальнях», розширити знання в галузі сільського господарства і ремеслах. Закінчення початкової школи для мешканців села ставало своєрідною сходинкою для продовження навчання в середніх, а в подальшому – і у вищих навчальних закладах. Це сприяло їх успіхам у комерційних і торговельних справах, дозволяло вести достатній рівень життя. Народні школи та дома грали значну роль у зміні соціальної структури суспільства.

Народні дома розумілися як засіб поширення освіти в рядах селян, ремісників та робітників, які раніше не мали можливості або не хотіли вчитися. Цілою педагогічною спрямованістю народних домів було формування розуміння цінності освіти для подальшого збагачення власного добробуту, його значимості не тільки для соціуму, а й для окремої особистості, для розкриття її внутрішнього духовного потенціалу. Можливість самореалізації та самоствердження, що закладена в освіті, використовувалася народними домами як потужний соціалізуючий фактор. Тому соціальне значення народних домів полягало не в «окультуренні» простого народу, а в конструюванні нової культури і формуванні грамотного, освіченого населення [10].

Ідея народних домів виникла у царському уряді з думки «давати народу розумні розваги і привчати до грамоти». З часу першого загально-земського з'їзду народної освіти в 1911 р. ідея народних домів набула особливого інтересу в колах земських діячів [9]. Розвинені земства розробляли плани створення мережі народних домів – губернських, повітових, районних та сільських. Народний дім починає розглядатися не тільки як приміщення для усіляких просвітницьких установ (бібліотека, виставка, театр тощо), але й як самостійна установа, що об'єднує всі форми позашкільної освіти на даній території [12]. Не зважаючи на складність вирішення питань про будівництво, кількість народних домів на території сучасної України, особливо після революції

1905–1907 рр., була значною. Наприклад, у Харківській губернії було 8 народних будинків, у Катеринославській – 7, у Київській – 6. Народні будинки були побудовані в малих містах і робочих селищах. Крім того, на Україні в 1912 р. функціонувало близько 50 робочих клубів [14]. Як зазначають В. В. Дудоров та І. А. Кульгашова, народні будинки виникали як центри позашкільної освіти та зосередження суспільного та економічного життя певного району. Розробка питання про народні дома належить, ~~статтям чотирьох, а саме: Статтями чотирьох, Статтями чотирьох, Статтями чотирьох, Статтями чотирьох~~ побудови – кооперативам органам влади. Видається спеціальна література¹, яка розкриває завдання і значення народних домів [4].

Народні будинки XIX – початку XX ст. об'єднували всі форми освітньої та дозвільної діяльності. У них могли знаходитися бібліотека з читальнею, театральнo-лекційний зал зі сценічним майданчиком, недільна школа, вечірні класи для дорослих, хор, чайна, книготорговельна лавка, музеї (найчастіше – музеї наочних посібників) [6].

Громадянська революція дала потужний розвиток новій добі в історії народних домів, вона викликала їх численне розповсюдження. Поряд з цим ідея народного дому розширюється та розбудовується. З одного боку, ми маємо культурно-просвітницьку діяльність земств та кооперативів, яка стає самодіяльністю, з іншого – ця діяльність вже не відділяється від суспільно-політичної роботи, вона навпаки, зливається з нею. Народний дім стає осередком поширення комуністичної ідеології серед населення [11].

Щорічний аналіз стану народної освіти в Катеринославській губернії і принагідне порівняння потреб комуністичного угруповання з реальним зростанням частки освіченого населення давало й дає один і той самий результат. Ця тенденція спостерігалася по всій Росії, адже зберегти та розвинути в подальшому освічене населення було важкою справою. Також зберегти та розвинути населення заважало пияцтво. Гірничопромисловці Півдня Росії давно почали усвідомлювати, що безпробудне пияцтво – ця чума Донбасу. Ще в 1890 р. голова гірничої адміністрації Облaсті війська Донського В. Вагнер поставив перед З'їздом гірничопромисловців завдання в якості альтернативи пияцтву *ввести в практику недільні читання для робітників* (курсив авт. Д. Є.) [13].

Характерним для того періоду було те, що уся маса випускників шкіл неминуче вливалася в загальну малограмотну масу, що не сприяло загальному рівню розвитку грамотності населення. Ретельні дослідження цього процесу свідчать, що, як правило, всі шкільні знання елементарної грамотності у жінок, урахувавши гендерні особливості, зникають назавжди, а у чоловіків є змога відтворити набуті знання в той період, коли вони безпосередньо потрібні. За дослідженням реєстрації шлюбів виявляється, що більшість жінок, які навчалися у школах та отримали свідоцтво про закінчення навчальних закладів, не в змозі розписатися у свідоцтвах; не набагато далі пішли від них і чоловіки, більшість яких за сприятливих обставин зберігають лише незначну здатність читати та лише друковане. Спостерігалось, що в таких селах, як Амвросіївка, Марковка, Мануїловка, з наявною шкільною освітою та роботою з молоддю, великим відсотком населення, що в дитинстві відвідувало школу, знайти освічену зрілу людину було важко. Найбільшим досягненням у самоосвіті сільських мешканців було знання церковних текстів [5, с. 730]. У таких селах були помічені хати, всередині яких висіли жовті від давнини і кіптяві шкільні похвальні грамоти, власники яких давно вже забули ті далекі часи, коли вони були грамотні, а якщо і залишилися у них залишки знань, то вони соромилися їх виявити. У цьому, так би мовити, полягає формальна сторона недостатності і слабкості шкільної освіти тогочасності [5, с. 732].

¹ Наприклад: Гермоннус А. Районный народный дом. Ветроград / А. Гермоннус // Земский Вестник, 1913. – ноябрь; Данилевский В. Народный дом, его задачи и общественное значение / В. Данилевский. – Харьков, 1915; Дьяков Ф. Народные дома – очаги материальной и духовной культуры / Ф. Дьяков. – М., 1915 та ін.

Як відзначалося у працях всеросійського загальноземського з'їзду (1911), «безграмотне середовище є тією поглинаючою силою, куди безслідно зникають потоки підлітків, які щорічно закінчують початкову школу. У цьому середовищі, крім того, немає тієї іскри, яка розпалювала б учнівську дівтуру, підтримувала б в них допитливість, давала свідомість сенсу і користі грамотності та розвитку. Звідси природний висновок: поки безграмотне середовище у більшості не зрушить з непохитної крапки, не підніметься у своєму розвитку, доти шкільна освіта буде лише формальним виконанням великого завдання народної освіти» [12].

Необхідним практичним доповненням шкільної освіти стала позашкільна освіта. Ця стара істина давно доведена і визнана усюди, але при загальній пасивності у справі народної освіти, нею були створені лише малі форми та заходи для позашкільної освіти, які мали свої недоліки. Різні спроби, найчастіше короточасні і не систематичні, звичайно, не могли вплинути на нерухому, безграмотну масу. За відсутності широких і систематичних заходів населення, як і раніше залишалося інертним, поглинаючи результати шкільної освіти.

Зупиняючись на оцінці різних заходів позашкільної освіти, не важко визначити, що найбільш широким і домінуючим серед них є організація народного дому, як центру культурно-освітніх заходів [12]. «Видатні події того історичного періоду гостро поставили питання про необхідність запровадження систематичної позашкільної освіти. Це питання самим життям було поставлене досить категорично і не тільки пасивне до нього відношення, але навіть зволікання загрожувало створити вже народне лихо» [5, с. 772]. Бо малограмотне населення сприймало будь які прояви та поштовхи у бік розвитку освіти як щось, що ставить під загрозу сформований побут та світосприйняття, яке панувало багато років. Незважаючи на політичні та соціальні фактори, населення все ж таки намагалося позбутися безграмотності, адже розуміло важливість та необхідність освіти. Саме цю думку несе в собі поява народних домів, які мали на меті не тільки підвищення грамотності населення, але й виховання «соціалістичної людини» Народ, незважаючи на такий відволікаючий фактор, як війна, політична нестабільність, відчув свою повну відчуженість, нічим незамінну життєву порожнечу. Здорові народні інстинкти виявлялися самостійно, вимагали задоволення у вигляді розумних розваг, загального розвитку грамотності [10].

Ураховуючи бажання людей не лише бути грамотними, але й всебічно розвиненими людьми, можна зрозуміти прагнення молоді та перспективної частини населення, а також людей похилого віку (для них, які свого часу не змогли отримати повноцінної освіти, наявність народних домів щось на кшталт «другого шансу») до знань. Для них народний дім виявився другим храмом для села, настільки ж міцним, постійним і народним. Населення вже широко йшло назустріч тим заходам, яким був даний поштовх із боку Земства. Не варто сумніватися, що прагнення народу і його бажання брати участь у створенні народних домів було повсюдно значним, свідомим і постушово міцніло і розвивалося [5, с. 734]. Позитивним поштовхом для розвитку мережі народних домів на Донеччині слугувало відзначення представниками з різних місцевостей Росії на Загально-земському з'їзді у Ярославлі серед просвітницьких заходів розвиток всезагальної ідеї створення народних домів, яка була розпочата і вже енергійно здійснювалась у багатьох місцях [1, с. 73].

Отже, у визначенні завдань народного дому в практичному сенсі видається необхідним і доцільним вважати основним його завданням служіння ідеї освіти та розвитку. Більш конкретно визначити це завдання може було словами: позашкільна освіта. Народний дім, у силу привласнення універсальної функції у справі освіченості, був центром і показовим зразком усіх заходів позашкільної освіти. Природно, як самостійна установа народний дім приносив певні практично результати у справу позашкільної освіти, хоча не повною мірою задовольнів усі неосяжні потреби в освіті.

Народний дім, по суті, представляв тип установи позашкільної освіти. При цьому до позашкільної освіти мають бути однаково затучені як об'єкти і доросле грамотне, і неграмотне населення, й учні в школах. Народний дім слугував помічником для народної школи. Зважаючи на це, спеціалізація програми діяльності народних домів виходила з визначення здійснюваних ним форм позашкільної освіти для усього населення взагалі. Такими формами були визнані: народні читання з туманними картинами або кінематографом, систематичні курси для дорослого грамотного населення, заняття з неписьменними, систематичні недільні читання, літературні, музичні та вокальні вечори, постановка театральних п'єс, бібліотека, музей [5, с. 743].

Школа, як найважливіша одиниця у справі народної освіти, в деяких випадках мала у народних домах своє доповнення й розвиток. Практичне визначення ступеня і форм таких взаємовідносин було викладено у спеціальній інструкції народних домів, яка писалася та затверджувалася повітовим земством. У статуті визначалося, що народний дім, що обмежений для загального населення певною кількістю або радіусом, для шкіл повинен бути відкритим незалежно від цих умов. Тому кожна школа, навіть зі значно віддаленого населеного пункту, повинна мати можливість хоча б зрідка використовувати народний дім для власних потреб.

Згідно з основним завданням діяльності народних домів, вони передбачали максимум коштів для можливо повного використання їх на культурні цілі. У цьому контексті з організаційної сторони кожна окрема складова народного дому являла найбільш просту, легко пристосовувану і, водночас, найбільш типову форму. Аудиторія театру служила самим широким завданням; тут могли відбуватися народні читання, різні заняття, влаштовуватися спектаклі, збори жителів з різних культурно-освітніх питань. Необхідність театру була беззаперечною. Народний театр – це найбільш досконалий, найбільш доцільний і найбільш сильний за ефектом впливу спосіб залучення широких мас до благ освіти і культури [6].

Народний дім з міркувань загальної потреби та доцільності був оснащений бібліотеками-читальнями. Бібліотека-читальня при народному домі представляла звичайне приміщення, що займають зазвичай у селищах бібліотеки, тобто одну більш-менш містку кімнату, а для читальні використовувалася та частина аудиторій, що вдень була вільною. Бібліотека відповідала ідеї позашкільної освіти і крім класиків представляла популярну і гідну уваги літературу з усіх галузей знання.

Розміри народного дому, загалом, не перевищували більш-менш типової будівлі одноповерхової школи. Первісне обладнання народних домів передбачало устрій необхідної обстановки, аудиторій, театру, музею, бібліотеки, запасної кімнати і служб [5, с. 745]. Згідно з основним завданням діяльності народного дому, як центру культурно-освітніх заходів, він надавався для користування населенням безкоштовно.

Регулювання діяльності народного дому, влаштування вистав, літературних вечорів, лекцій, виставок, занять із дорослими, зібрань просвітніх товариств, культурно-економічних організацій у загальних рисах визначалося інструкцією і санкціонувалося Управою в кожному окремому випадку. Для цього в загальній інструкції містилася вказівка про необхідність завчасного сповіщення з боку адміністрації народного дому про усі передбачувані, окрім звичайних, форми його використання для культурно-просвітницьких цілей.

Для популяризації земських домів, з метою найбільш широкого й доцільного наближення його до народу, Управа вважала досить корисною за прикладом інших земств організацію при кожному будинку спеціального комітету з представників місцевого товариства для сприяння розвитку діяльності народного будинку. Такий комітет зазвичай складався з 5 – 10 осіб і виносив свої думки, висновки та побажання на розгляд Губернської Управи через завідувача народного дому. Права та обов'язки комітетів були визначені спеціальними положеннями, що були створені управою.

Саме на земському зібранні 50-ї чергової сесії 1915 р. ревізійно-редакційна комісія дала згоду на здійснення заходів, пов'язаних із будівництвом мереж народних домів [5]. Вивчення документальних джерел та літератури дозволило прослідкувати створення й розвиток на початку ХХ століття народних домів як однієї з форм освіти, а також реалізовану ними у своїй діяльності цільову функцію освіти дорослих, її втілення на практиці у теоретичну і практичну складові позашкільної освіти, її невід'ємний зв'язок з народною просвітою і освітою. Під впливом низки факторів (соціально-економічних, культурних) з'являлися народні будинки, розраховані на усунення проблем безграмотності та культурного розвитку дорослих і дітей. Це сприяло розвитку освітньої практики в школах, співпраці та співтворчості шкіл і народних домів, об'єднанню їх на ґрунті ідеї гуманізації суспільства.

Висновки. Дослідження історії створення і розвитку народних домів дореволюційного періоду має не тільки історико-культурне, а й практичне значення для усвідомлення значущості розвитку грамотності пересічного населення Донбасу і задоволення нагальної потреби суспільства в культурному розвитку населення. Виходячи з тези, що на початку ХХ ст. визначається новий статус народного дому як культурного центру, який поєднує в собі різні форми і способи культурно-просвітницької та навчально-виховної роботи, перспективним представляється подальше вивчення взаємодії шкільної та позашкільної освіти, різних видів і форм позашкільних установ та інші.

Список використаних джерел

1. Впечатления с Общеземского совещания 3-7 августа по вопросам о внешкольных просветительных мероприятиях (Ярославль) // Учитель и школа. – 1915. – С. 71–82.
2. Вахтеров В. П. Всенародное школьное и внешкольное образование / В. П. Вахтеров. – М.: Т-во И. Д. Сытина. 1917. – 208 с.
3. Газета «Донецкий Кряж». – 1997. – Настоящая история Донбасса. – 1997. – 15 марта. – С. 8-10.
4. Дудоров В. В. К вопросу об истории народных домов в русской провинции: [Электронный ресурс] / В. В. Дудоров, Г. А. Кульгашова // Плесский государственный историко-архитектурный и художественный музей-заповедник. – Режим доступа: <http://plyos.org/stat/plcs-sb-1993-34.html>
5. Журналы Екатеринославского губернского земского собрания 50-й очередной сессии 1915 г. – Екатеринослав: Тип. Губернского земства, 1916. – 1226 с.
6. Звягинцев И. А. Кому и зачем нужны народные дома / И. А. Звягинцев. – М., 1915. – 67 с.
7. Лебедева М. В. Народный комиссариат просвещения РСФСР в ноябре 1917 – феврале 1921 гг.: Опыт управления: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 [спец. «Отечественная история»] / М. В. Лебедева; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2004. – 208 с.
8. Казеев П. Первые шаги в области внешкольного образования / Казеев П. // Для народного учителя. – 1916. – С. 20–23.
9. Первый Общеземский съезд по народному образованию [1911; Москва]. Постановления съезда // Вестник воспитания. – 1911. – С. 93-123.
10. Попинова М. В. Развитие воскресных школ в России как формы образования взрослых (середина XIX – начало XX веков): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 [спец. «Общая педагогика, история педагогики и образования»] / М. В. Попинова; Ярослав. гос. ун-т. им. К. Д. Ушинского. – Ярославль, 2001. – 245 с.
11. Тебиев Б. К.-Г. Проблема внешкольного образования в общественно-педагогическом движении в России конца XIX – начала XX века: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 [спец. «Теория и история педагогики»] / Б. К.-Г. Тебиев; НИИ ОП АПН СССР. – М., 1984. – 218 с.
12. Труды Всероссийского общеземского съезда по народному образованию: в 2-х вып. – М.: Моск. губ. земство. 1911. – 801 с.
13. Труды XIX Съезда горнопромышленников юга России. – Харьков, 1894. – 513 с.
14. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины периода капитализма и империализма (1840–1917 гг.) // Памятники архитектуры Украины: Новые исследования (Материалы к «Своду памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР»). – К., 1986. – С. 66-102.

Одержано редакцією 26.03.2014
 Прийнято до публікації 12.04.2014